

Meri Renolt

**KRALJ
MORA UMRETI**

Prevela

Dubravka Srećković Divković

■ Laguna ■

Naslov originala

Mary Renault

THE KING MUST DIE

Copyright © Mary Renault, 1958

Translation Copyright © 2012 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Majko, kada si veće malovečnim rodila mene, da mi je
barem Dive Olimpljanin gromovnik višnji odao čast!

Ahilej, Ilijada

Sadržaj

PRVI DEO:	Trezen	9
DRUGI DEO:	Eleusina	89
TREĆI DEO:	Atina	155
ČETVRTI DEO:	Krit	229
PETI DEO:	Naks	421
Piščeva beleška		451
Legenda o Tezeju		455
Odabrana bibliografija		459
O piscu		461

PRVIDEO

TREZEN

1

Citadelu Trezena, tamo gde je i palata, sagradili su Giganti još u nepamćena vremena. Ali palatu je sagradio moj pradede. Pogleda li se u nju u smiraj dana, iz Kalaurije s druge strane tesnaca, stubovi joj se sjaje vatrom, a zidovi zlate. Ona blešti naspram crnih šuma planinske kose.

Naš dom je helenski, iznikao iz semena svevečnog Zevsa. Nebeskim bogovima klanjamo se radije nego Majci Diji* i bogovima zemlje. I nikad ne mešamo svoju krv s krvlju Obalskog naroda, koji je ovu zemlju posedovao pre nas.

Moj deda je, u vreme kad sam se ja rodio, imao u domaćinstvu oko petnaestoro dece. Ali njegova kraljica i njeni sinovi bili su pomrli, pa je tako od zakonitih potomaka ostala samo moja majka. Što se oca tiče, u palati se pričalo kako me je začeo nekakav bog. Kad sam imao pet godina, primetio sam da pojedini

* Boginja plodnosti i zemlje; Geja. Dija je stariji vid ove boginje i obuhvata u sebi još neka božanstva. (Prim. prev.)

u to sumnjaju. Ali majka nikad nije govorila o tome; pa ni ja se ne mogu setiti da mi je nekada bilo stalo da je zapitam.

Kad sam imao sedam godina, došla je na red Konjska žrtva, velik praznik za Trezen.

Ona se održava na svake četiri godine, pa prvu nimalo nisam upamtio. Znao sam da ima veze s Kraljem Konjem, ali mislio sam da mu se ukazuje kao nekakva počast. U mojoj glavi to se savršeno uklapalo. Dobro sam ga poznao.

Živeo je na velikom pašnjaku dole u ravnici. Često sam ga posmatrao s krova palate kako njuši vazduh, lepršave bele grive, ili zaskače svoje kobile. A tek prethodne godine bio sam ga video kako vodi boj za svoje kraljevstvo. Jedan od dvorskih velikaša, videvši izdaleka da počinje okršaj, dojahao je bliže maslinicima na padini da bi imao bolji pogled, pa me je podigao na konja i posadio na podrepnik. Posmatrao sam kako golemi pastuvi kopaju zemlju prednjim nogama, izvijaju vratove, ispuštaju svoje bojne pokliče; a onda kreću u juriš dok im griva vijori, iskeženih zuba. Pobeđeni se na kraju srušio; Kralj Konj je zarzao nad njim, zabacio glavu i zaništao, pa otkaskao ka svojim suprugama. Nikad on na sebi nije poneo opremu, bio je divalj kao more. Ni sam kralj ne bi ga u životu zajahao. On je pripadao bogu.

Voleo sam ga već i zbog same njegove srčanosti. Ali imao sam još jedan razlog. Mislio sam da mi je brat.

Posejdon, znao sam, može da poprimi lik čoveka ili konja, kako god mu dune. U svome ljudskom vidu, pričalo se, začeo je mene. Ali neke pesme su pevale da ima i sinove-konje, hitre kao severac, i besmrtni. Sigurno je, samo njegov, među njima bio i Kralj Konj. Meni je stoga delovalo jasno da bismo se morali upoznati. Bio sam čuo da ima samo pet godina. „Dakle“, razmišljao sam, „jeste on veći, ali ja sam stariji. Na meni je da mu se prvi obratim.“

Prvi sledeći put kad je glavni dvorski konjar pošao dole da bira ždrepcu za dvokolice, ubedio sam ga da me povede. Dok je obavljao svoj posao, ostavio me je s jednim konjušarom, koji je odmah iscrtao u prašini tablu za kockanje, pa prionuo na igru s nekim prijateljem. Uskoro su zaboravili na mene. Popeo sam se preko ograde od kolja i pošao da potražim Kralja Konja.

Konji Trezena su čisto helenske pasmine. Nikad ih nismo ukrštali sa sitnom vrstom koju gaji Obalski narod, onaj od kog smo uzeli zemlju. Kad sam se našao među njima, izgledali su mi vrlo visoki. A protegavši se da jednog pomilujem, začuo sam iza sebe glavnog konjara kako viče; no zapužio sam uši. „Svi mi nešto zapovedaju“, pomislio sam. „Tako ti je to kad nemaš oca. Voleo bih da sam Kralj Konj; njemu niko ne zapoveda.“ Tad sam ga ugledao kako stoji sâm na brežuljku i posmatra onaj kraj pašnjaka gde su odabirali ždrepcu. Prišao sam bliže, razmišljajući, kao što svako dete nekada prvi put pomisli: „Evo šta je lepota.“

Čuo me je i okrenuo se da pogleda. Pružio sam ruku, kao što činim u stajama, i pozvao ga: „Sine Posejdonov!“ Na to je on dokasao do mene baš kako su radili i konji iz staja. Bio sam poneo grumen soli, pa sam mu ga ponudio.

Iza mene je zavladao neki metež. Konjušar se drao na sav glas, a ja sam se okrenuo i video da ga glavni konjar tuče. Sledeći sam na redu ja, pomislio sam; mahali su mi sa ograde i psovali jedan drugoga. Osećao sam se bezbednijim tu gde sam. Kralj Konj je bio tako blizu da sam mu video trepavice tamnih očiju. Pramen na čelu padao je između njih kao beo vodopad između sjajnih kamenova. Zubi su mu bili krupni poput ploča od slonovače na ratničkom šlemu; ali gubica mu je, kad mi je liznuo so sa dlana, bila mekša od nedara moje majke. Polizavši, očešao me je njuškom po obrazu i dunuo

mi u kosu. Onda je otkasao natrag na svoje brdašce, šibajući dugim repom. Njegove noge, za koje ću posle saznati da su ubile planinskog lava, uredno su odzvanjale rudinom, kao noge igračice.

Tad sam se našao skoljen sa svih strana i odvukli su me s pašnjaka. Iznenadio sam se videvši da je glavni konjar bled kao bolesnik. Čutke me je digao na svog konja, a i do kuće jedva da je reč progovorio. Posle tolikog nedela, strepeo sam da će me lično deda istući. Kad sam mu prišao, dugo me je posmatrao, ali samo je rekao: „Tezeju, ti si na pašnjak išao kao Pirov gost. Neuljudno je bilo da mu zadaješ nevolje. Mogla ti je neka kobila s malim ždrebetom odgristi ruku. Zabranjujem ti da ideš više tamo.“

To se dogodilo kad sam imao šest godina, a Konjska svetkovina je padala iduće godine.

Bila je to prva među svim svetkovinama Trezena. U palati su se pripremali nedelju dana. Najpre je moja majka povelala žene dole do Hilika da operu odeću. Odeća je natovarena na mule i odnesena do najčistije vode, jezerceta ispod slapa. Čak ni po suši Hilik nikad ne presahne niti se muti; no tad je, u leto, bio oseknuo. Starije žene su pri rubu obale trljale laganije stvari i udarale njima o kamenje; devojke su pri sredini matice zadizale suknje pa gazile po debelim ogrtačima i prekrivačima. Jedna je svirala na fruli, a ove su držale ritam s njom, pljuskujući i smejući se. Dok su se oprane stvari sušile na osunčanim stenama, one su se svukle pa pošle na kupanje, povevši i mene sa sobom. Tad su me poslednji put tamo pustili; majka je prozrela da razumem njihove šale.

Na dan praznika probudio sam se u cik zore. Stara dadilja obukla me je u najlepše odelo: nove gaće od jelenske kože s rubovima u vezu, crveni opasač od upredenih kanapa i s kopčom od kristala, ogrlicu od zlatnih đinđuva. Kad me je

očešljala, otišao sam da gledam majku kako se oblači. Samo što se bila okupala, pa su joj sluškinje navlačile donju suknju preko glave. Karneri u sedam redova, s našivenim zlatnim zrcnicima i visuljcima, zazvonili su i blesnuli kad je zatresla njima. A kad su joj zakopčale zlatni pojas i pritegle prsluče, snažno je uvukla vazduh, pa ga uz smeh ispuстила. Grudi su joj bile glatke kao mleko, vrhova tako rumenih da ih nikada nije bojila iako je išla obnaženih nedara, pošto u to vreme nije imala mnogo više od dvadeset tri godine.

Rasplele su joj kosu, spletenu da bi se ukovrdžala (bila je tamnija od moje, otprilike boje uglačane bronzne) i krenule da joj je češljaju. Ja sam istrčao na terasu, koja se proteže skroz oko kraljevskih odaja, jer one se nalaze na krovu Velike dvorane. Jutro je bilo crveno i grimizni stubovi su plamteli. Čulo se kako se dole, u unutrašnjem dvorištu, okupljaju dvorski velikaši u ratnoj opravi. To sam ja i čekao.

Dolazili su sve po dvojica-trojica, bradati ratnici u razgovoru, mladići smejući se i šaljivo gurkajući, dovikujući se s drugovima ili pak tobož napadajući jedni druge kopljištima. Imali su kožne šlemove s visokim perjanicama, optočene bronzom ili ojačane smotuljcima kože. Široka prsa i pleća, nauljena i glatka, riđasto su se sjala u rumenoj svetlosti; široke kožne gaće su im kruto odskakale od bedara, još im više, onako utegnute debelim upredenim opasačima za mač, stanjujući vitki struk. Čekali su, razmenjivali usput novosti i brbljarije, zauzimali upečatljive poze radi žena: mladići su stajali prebacivši levu mišicu preko visokog štita, a desnu ruku držeći ispruženu, s kopljem. Nausnice su im svima bile sveže izbrijane, da se mlada brada jasnije istakne. Preleteo sam pogledom šare na njihovim štitovima, ptice, ribe i zmije naslikane na štavljenoj koži, birajući kog ću prijatelja pozdraviti, a ovi su u znak pozdrava dizali koplja.

Sedmorica-osmorica bili su mi ujaci. Dedi su ih u palati rodile raznorazne žene visokog porekla, plen iz davnih ratova ili poklon u znak komplimenta od kakvog susednog kralja.

Zemljišni velikaši su sjahivali s konja ili skakali s dvokolica; i oni su bili goli do pasa, pošto je dan bio topao, ali imali su na sebi sav svoj nakit, čak su im i obuću krasile zlatne kićanke. Muški glasovi su bili sve jači i dublji, orili su se iznad dvorišta. Iz sve snage sam ispravio ramena i dotegao opasač; zagledao sam se u jednog momka kome je tek nicala brada, pa izbrojao godine na prste.

Tad je stigao Talaj, vojskovođa; sin kog je dedi, u mladosti, rodila žena nekog poglavara oteta u bici. Imao je sve najlepše: osvojeni šlem velikog kralja sa mikenskih pogrebnih igara, sav obložen, i po temenu i duž obraza, rezbarenim zubima divljih veprova, i oba mača, onaj dugi s kristalnom jabukom, koji mi je nekad dozvoljavao da isučem, i kratki, s lovom na leoparda prikazanim pomoću zlatnih umetaka. Ostali su se kopljištima dotakli po čelu; prebrojao ih je okom, pa ušao da kaže mome dedi da su spremni. Uskoro je izašao, stao na veliko stepenište ispred kraljevskog stuba što nosi kamenu nadvratnu gredu, s bradom koja mu je štrčala kao pramac ratnog broda, i povikao: „Izlazi bog!“

Svi su izmarširali iz dvorišta. Dok sam istezao vrat da vidim, došao je lični dedin sluga i upitao služavku moje majke da li je gospodar Tezej spreman da pođe s kraljem.

Ja sam pretpostavljao da ću ići s majkom. Mislim da je i ona tako pretpostavljala. Ali javila je da ću biti spreman kad god njen otac to želi.

Ona je u Trezenu bila prvosveštenica Majke Dije. U vreme Obalskog naroda, pre nas, to bi značilo da je samostalna kraljica; i da smo prinosili žrtve kod Pupčanog kamena, niko ne bi stupao ispred nje. Ali Majci je Posejdon muž i gospodar, pa

na njegov praznik prvi idu muškarci. Dakle, kad sam čuo da idem s dedom, već sam sebe doživio kao muškarca.

Potrčao sam na grudobrane i pogledao između njihovih zubaca. Sad sam video za kakvim bogom stupaju ti muškarci. Bili su pustili Kralja Konja i on je slobodan trčao ravnicom.

I čitavo selo je, izgleda, izašlo da ga dočeka. Prošao je kroz visoko žito zajedničkih njiva, a niko ni ruku nije digao da ga spreči. Gazio je pasulj i ječam, a produžio bi i uzbrdo kroz maslinike, ali tamo su bili neki ljudi, pa je udario natrag. Dok sam ga posmatrao, dole u praznom dvorištu zakloparala je dvokolica. Dedina dvokolica, pa sam se dosetio da ću se i ja voziti u njoj. Onako sam-samcit na terasi, zaigrao sam od radosti.

Sveli su me dole. Vozar Eurit već je bio spreman, stajao je mirno kao kip u kratkoj beloj tunici i kožnim štitnicima za golenice, s dugom kosom uvezanom u duguljasto klupko; pomerao mu se samo mišić na ruci, pošto je zadržavao konje. Digao me je u kola da tu čekam dedu. Goreo sam od nestrpljenja da ga vidim u ratnoj opremi, jer u to vreme bio je visok. Poslednji put kad sam bio u Trezenu, on je bio prevalio osamdesetu, postao lak i suv kao star skakavac, svirao je frulu ukraj ognjišta. Mogao sam ga na šakama podignuti. Umro je mesec dana posle mog sina, pošto valjda nije imalo šta više da ga drži u životu. Ali u to doba bio je krupan čovek.

Izašao je ipak u sveštentičkoj odeždi i sa vrpcom oko glave, a u ruci je umesto koplja imao žezlo. Uskočio je u dvokolice otisnuvši se rukama o šipku oboda, namestio stopala u remenove, pa naredio da se krene. Dok smo kloparali popločanim putem, svako bi u njemu video isključivo ratnika, pa imao-nemao sveštentičku vrpcu. Vozio se široko i gipko raskoračen, što čovek nauči kad se vozi uzduž i popreko zemlje, sa oružjem u ruci. Kad god sam se vozio s

njim, morao sam mu stajati sleva; pobesneo bi kad bi mu se išta našlo ispred ruke kopljonoše. I uvek kao da sam osećao nad sobom zaklon njegovog odsutnog štita.

Videvši pust put, iznenadio sam se i upitao ga gde su ljudi. „Na Sferiji“, rekao je on, pridržavajući me za rame jer smo prelazili preko velike rupe. „Vodim te da vidiš obred jer ćeš uskoro tamo dvoriti boga kao njegov sluga.“

Ta vest me je zgranula. Zapitao sam se kakvu to službu želi konjski bog, pa zamislio sebe kako mu češljam pramen na čelu, ili stavljam pred njega ambroziju u zlatnim zdelama. Ali on je bio i Posejdon Modrovlasa koji diže oluje, i veliki crni Zemljin bik kog, kako sam čuo, Krićani hrane mladićima i devojkama. Posle nekog vremena upitao sam dedu: „Koliko dugo ću ostati tamo?“

On me je pogledao u lice i nasmejao se, pa mi rastršio kosu ručerdom. „Po mesec dana“, rekao je. „Opsluživaćeš samo oltar i sveti izvor. Vreme je da obavljaš svoje dužnosti prema Posejdonu, koji je bog tvog rođenja. Zato ću te danas posvetiti njemu, nakon prinošenja žrtve. Ponašaj se s poštovanjem i stoj mirno kad ti se bude tako reklo; upamti da si sa mnom.“

Bili smo stigli do obale tesnaca, gde je gaz. Unapred sam se radovao što ćemo zapljuskati tuda dvokolicom; ali čekao nas je čamac, da nam poštedi svečanu odeću. Na drugoj strani smo opet uzjahali i neko vreme pratili obalu Kalaurije, gledajući preko u Trezen. Onda smo udarili kopnom, kroz borove. Konjska kopita zadobovala su po drvenom mostu pa stala. Došli smo do malog svetog ostrva pri nožnom prstu većeg, a u prisustvu bogova kraljevi moraju ići peške.

Narod je čekao. Odeća i venci, ratničke perjanice: čistina iza drveća sva se šarenela. Deda me je uzeo za ruku i poveo me kamenitom stazom. Levo i desno su u nizu stajali mladići, najviši momci Trezena i Kalaurije, s dugim kosama

uvezanim navije, pa su im krasile glavu kao griva. Pevali su, svi kao jedan udarajući ritam desnim stopalom, neku himnu Posejdonu Hipiju. U njoj se govorilo kako je Otac konjâ kao plodonosna zemlja; kao pučina koja na širokim leđima nosi brodove srećno kući; da su njegova bujnokosa glava i sjajno oko kao svitanje nad planinama, leđa i slabine kao namreškana njiva s ječmom; njegova je griva kao pena što snažno lije s grebena talasa; a kad on zemljom stupa, tresu se gradovi i ljudi, kraljevski domovi padaju.

Znao sam da je to tačno, budući da je krov svetišta iznova građen i za mog života; Posejdon je porušio njegovo drveno stubovlje i nekoliko kuća, a u zidovima palate napravio pukotinu. Tog jutra mi nije bilo dobro; zapitkivali su me da nisam bolestan, a ja sam samo plakao. Ali nakon tog udara odmah mi je bilo bolje. Tada sam imao četiri godine, pa sam na to bio gotovo zaboravio.

Naš deo sveta oduvek je bio posvećen Zemljotrescu; o mnogim su njegovim delima mladići mogli da pevaju. Pa čak i gaz je, govorilo se u njihovoj himni, njegovo delo; udario je nogom o dno tesnaca, pa je more opalo u tanki potok, a onda nadošlo i poplavlilo ravnice. Sve dotad su tuda prolazili brodovi; postojalo je proročanstvo da će jednoga dana tu udariti svojim ostima, pa će gaz opet utonuti.

Dok smo koračali između momaka, deda ih je odmeravao okom, probirajući buduće ratnike. Ali ja sam već pred sobom, na sredini svetog proplanka, ugledao samog Kralja Konja: mirno je jeo prekrupu s jednog tronošca.

Te poslednje godine su ga ukrotili, ne da bi radio, već za ovu priliku, a sad su ga od zore hranili opojnim sredstvima. No pošto to nisam znao, nisam se začudio kako se lepo slaže s ljudima oko sebe. Mene su učili da je odlika kralja da počasti prima milostivo.

Oltar je bio okićen borovim granama. Letnji vazduh nosio je mirise smole, cveća i tamjana, znoja konjskog tela i mladićkih tela, soli s mora. Istupili su sveštenici, ovenčani borovinom, da pozdrave moga dedu kao prvosveštenika našeg boga. Stari Kanad, u koga je brada bila bela kao čeoni pramen u Kralja Konja, položio mi je ruku na teme, klimajući glavom i osmehujući se. Deda je dao znak Dioklu, mom najdražem ujaku; krupnom mladiću od osamnaest leta, s kožom leoparda kog je sam ubio preko ramena. „Pazi na malog“, rekao je deda, „dok ne budemo spremni za njega.“

Diokle je odgovorio: „Da, gospodine“, pa me poveo ka stepenicama ispred oltara, dalje od mesta gde je on sam stajao sa svojim drugovima. Imao je na mišici grivnu u vidu zlatne zmije s kristalnim očima, a kosu je bio uvezao ljubičastocrvenom trakom. Deda je njegovu majku osvojio u Pilu, kao drugu nagradu u trci dvokolicama, i uvek ju je visoko cenio; ona je bila najbolja vezilja u palati. Ujak je bio hrabar i veseo momak, davao mi je da jašem njegovog psa-vukodava. Ali tog dana me je posmatrao ozbiljno, pa sam zastrepeo da sam mu na teretu.

Stari Kanad je doneo dedi venac od borovine uvezan vunom, koji je trebalo da bude već spreman, ali našli su ga tek posle kraćeg zastoja. Uvek u Trezenu ima neakvih sitnih otezanja; mi to ne radimo onako glatko kao Atinjani. Kralj Konj je rumao prekrupu s tronošca i terao repom muve.

Bila su još dva tronošca; jedna posuda je sadržala vodu, druga vodu s vinom. U prvoj je deda oprao ruke, a jedan mlad prislužnik mu ih je obrisao. Kralj Konj je odigao glavu od hrane i učinilo se da se međusobno posmatraju. Deda je položio šaku na belu njušku i snažno ga pomilovao po njoj; glava se spustila, pa se izdigla blago se cimnuvši. Diokle se nagao ka meni i rekao: „Gledaj, pristao je.“

Pogledao sam u njega. Te godine mu se brada jasno raspoznavala naspram svetla. Kazao je: „To je povoljno znamenje. Predskazuje srećnu godinu.“ Klimnuo sam glavom, misleći da je svrha obreda ispunjena; sad ćemo kući. Ali deda je posuo prekrupom iz zlatne zdele konja po vratu; onda je uzeo mali nož, sjajan od brusa, i odsekao mu uvojak grive. Jedan mali deo dao je Talaju, koji je stajao odmah tu, a jedan deo najuglednijem među velikašima. Zatim se okrenuo ka meni i dao mi znak. Dioklova ruka na mome ramenu pogurala me je napred. „Idi tamo“, šapnuo je. „Idi i uzmi.“

Zakoraćio sam, čuo muškarce kako šapuću i žene kako guću kao golubovi kad se udvaraju. Već sam znao da je sin kraljičine kćeri po položaju ispred sinova drugih žena iz palate, ali nikad to nisam primećivao u javnosti. Mislio sam da mi takvu čast sad ukazuju zato što mi je Kralj Konj brat.

U ruku mi je palo pet ili šest jakih belih vlasi. Mislio sam bio da zahvalim dedi; no sad sam osećao kako iz njega izbija prisustvo kralja, ozbiljnog kao sveti hrastov gaj. Zato sam, poput drugih, dotakao pramenom čelo ćutke. Onda sam se vratio na svoje mesto, a Diokle je rekao: „Svaka čast.“

Deda je digao ruke i zazvao boga. Pozdravio ga je kao Zemljotresca, Talasozbirača, brata kralja Zevsa i muža Majke; Pastira brodova, Konjoljupca. Iza borove šume začulo se njištanje, pošto su tamo bile pripete zaprege dvokolica, spremne da se trkaju u čast boga. Kralj Konj je podigao plemenitu glavu i tiho im se odazvao.

Molitva je dugo trajala, pa su mi misli lutale sve dok po melodiji nisam čuo da se bliži kraj. „I neka tako bude, gospodaru Posejdone, po našoj molitvi, i da prihvatiš žrtvu našu.“ Ispružio je jednu ruku, a neko je u nju stavio velik nož sjajnog, izbrušenog brida. Tu su stajali neki visoki ljudi

sa užadima od volujske kože u rukama. Deda je opipao brid noža i raskoračio se, kao maločas u dvokolici.

Ubio ga je lepo, čisto. Ni ja sâm, dok me čitava Atina gleda, ne bih poželeo da to uradim bolje. Pa ipak, čak i sad, pamtim to. Kako se propeo kao kula, osećajući smrt i vukući muškarce kao decu; pamtim skerletni zasek u belom grlu, opor vruć miris; rušenje lepote, pad snage, oseku srčanosti; i jad, plamenno sažaljenje kad se skljkao na kolena i položio svetlu glavu na prašinu. Ta krv kao da mi je čupala dušu iz grudi, kao da ju je lilo moje rođeno srce.

Kao kad novorođeno dete, nijano i dan i noć u toploj pećini, gde za drugo nije ni znalo, izbace tamo gde ga šiba ljuti vetar, a oštra svetlost mu bode oči, tako je i meni bilo. No između mene i moje majke, koja je stajala među ženama, oboreno truplo koprcalo se u krvi, i tu je stajao i deda s grimiznim nožem. Pogledao sam naviše; ali Diokle je posmatrao taj samrtni ropac, ovlaš oslonjen na koplje. Ja sam pogledom susreo samo prazne očne proreze leopardove kože i draguljno zurenje zmije-grivne.

Deda je zahvatio čašom vino iz žrtvene zdele i prolio ga po zemlji. Činilo se da gledam krv kako kulja i iz njegove ruke. Miris štavljene kože s Dioklovog štita i muški miris njegovog tela doprli su do mene pomešani s mirisom smrti. Deda je dao čašu prislužniku, a onda mahnuo rukom. Diokle je prebacio koplje u ruku štitonošu, pa me uhvatio za ruku. „Hajde“, rekao je. „Otac te traži. Sad treba da budeš posvećen.“

Pomislio sam: „Posvećen je bio i Kralj Konj.“ Svetli dan se zatalasao pred mojim očima, zamagljen suzama tuge i straha. Diokle je zamahnuo štitom držeći ga za rameni remen, da me sakrije kao kućom od kože, pa mi tvrdom, mladom šakom obrisao kapke. „Ponašaj se lepo“, rekao je. „Gledaju ljudi. Hajde, kakav si mi ti to sad ratnik? To je samo krv.“

Sklonio je štit i ja sam video ljude kako zure u mene.

Kad sam ugledao sve te njihove oči, vratila su mi se sećanja. „Božji sinovi se ničeg ne plaše“, pomislio sam. „Sad će i oni to saznati, ovako ili onako.“ I premda je u meni sve bilo crno i plakalo mi se, ipak je moja noga kročila napred.

I tad sam začuo u ušima šum mora; damar i huk talasa koji idu sa mnom, nose me. Prvi put sam ga čuo.

Pokrenuo sam se s talasom kao da je ovaj srušio neki zid preda mnom, i Diokle me je poveo napred. Makar znam da me je poveo; on ili neko ko je uzeo njegov lik, kako to već mogu Besmrtni. I znam da sam bio sam, a nisam više bio sam.

Deda je zamočio prst u krv žrtve i obeležio mi čelo znakom trozupca. Zatim me je sa starim Kanadom poveo pod sveži lisnati svod koji je natkrivao sveti izvor i ubacio u njega votivni dar u moje ime, bronzanog bika pozlaćenih rogova. Kad smo izašli, sveštenici su sa trupla bili odsekli deo za bogove i vazduhom se širio miris loja koji gori. Ali tek kad sam stigao kući i kad me je majka zapitala: „Šta ti je?“, tek tad sam zaplakao.

Između njenih dojki, upleten u njenu sjajnu kosu, ja sam plakao kao da pročišćavam dušu vodom. Smestila me je u postelju i rekla kad sam se primirio: „Ne plači za Kraljem Konjem; on je otišao Zemljinoj majci, koja nas je sve stvorila. Ona ima hiljadu hiljada dece i svako od njih poznaje. On je bio suviše uzvišen da bi ga neko ovde jahao, no ona će mu naći kakvog velikog junaka, dete sunca ili severca, da mu bude drug i gospodar; juriće zajedno povazdan i nikad se neće umarati. Sutra ćeš joj odneti poklon za njega, a ja ću joj reći da je to od tebe.“

Sutradan smo pošli zajedno do Pupčanog kamena. On je još davno-davno pao s neba u nepamćena vremena. Zidovi njegovog utonulog dvorišta bili su obrasli mahovinom, a

zvuci palate tihnuti su oko njega. Sveta Kućna zmija imala je tu među kamenjem rupu, no pokazivala se samo mojoj majci, kad joj donese mleko. Majka je stavila na oltar moj kolač s medom i rekla Boginji za koga je. Dok smo odlazili, okrenuo sam se i video ga kako počiva na hladnom kamenu, i setio se živog konjskog daha na mojoj ruci, meke gubice, tople i pokretne.

Sedeo sam među domaćim psima, pri vratima Velike dvorane, kad je prošao deda i obratio mi se pozdravom.

Ustao sam i otpozdravio, jer niko nije smetao s uma da je on kralj. Ali stajao sam oborene glave i trljao nožnim palcem jednu pukotinu u kamenim pločama. Zbog pasa ga nisam čuo kako nailazi, inače bih otišao. „Ako je on bio u stanju to da uradi“, sve sam razmišljao, „kako onda bogovima da verujemo?“

Ponovo mi se obratio, ali ja sam samo rekao: „Da“, i nisam hteo da pogledam u njega. Osećao sam ga kako stoji visoko nada mnom, zamišljen. Posle kraćeg vremena rekao je: „Hodi sa mnom.“

Pošao sam za njim uz stepenice u uglu, do njegove sobe iznad ove. On se tu rodio, tu začeo moju majku i svoje sinove, u toj sobi je i umro. Tamo sam tada retko ulazio; pod starost je u njoj provodio po čitav dan, zato što je gledala na jug, a i dimnjak iz Velike dvorane prolazio je kroz nju i grejao je. Kraljevska postelja naspram vrata bila je duga sedam stopa, a široka šest, od lakovanog kiparisa, sa umecima i rezbarijama. Plavi vuneni prekrivač sa ždralovima u letu duž ruba oduzeo je mojoj babi pola godine za velikim razbojem. Kraj njega je stajala škrinja okovana bronzom, za njegovu odeću, a za nakit – kovčeg od slonovače na oslikanom postolju. Oružje mu je visilo o zidu: štit, luk, dugi mač i bodež, lovački nož, šlem od prošivene kože s visokom perjanicom i ovičen

grimiznom kožom, vrlo izlizan. Nije mnogo čega drugog bilo, sem životinjskih koža na podu i jedne stolice. Seo je, a meni dao znak da se smestim na nisku stoličicu.

Uz stepenište su prigušeno dopirali zvuci dvorane: žene koje trljaju duge daščane stolove peskom i grde muškarce što im se pletu u noge; sitne čarke i smeh. Dedina glava se naherila, kao u starog psa na pragu. Onda je položio šake na ručke stolice, sa izrezbarenim lavovima, i rekao: „Dakle, Tezeju? Zašto si ljut?“

Digao sam pogled samo do njegove ruke. Prsti su mu se savijali u otvorena lavlja usta; na kažiprstu je imao kraljevski prsten Trezena, s Majkom prikazanom onako kako joj se klanjamo, na stubu. Stao sam da čupkam medveđu kožu na podu, ćutao sam.

„Kad ti budeš kralj“, rekao je, „bićeš još i bolji nego mi ovde. Umiraće samo ružni i podli; ono što je hrabro i lepo živeće zauvek. Hoćeš li tako vladati svojim kraljevstvom?“

Kako bih video da li me ismeva, pogledao sam mu u lice. A onda mi se učinilo da sam samo sanjao sveštenika s velikim nožem. Pružio je ruke i privukao me sebi uz koleno, pa zagnjurio prste u moju kosu, kao što je radio sa psima kad mu priđu da bi zadobili pažnju.

„Poznavao si Kralja Konja; on ti je bio prijatelj. Dakle, znaš da li je to bio njegov izbor ili ne, da bude kralj.“ Sedeo sam ćutke i prisećao se velike konjske bitke i ratnih pokliča. „Znaš da je živeo kao kralj, da je prvi birao hranu, svaku kobilu koju poželi, a niko od njega nije tražio da to zasluži.“

Zinuo sam i progovorio: „Morao je za to da se bori.“

„Jeste, to je tačno. Kasnije, kad mu prođe zlatno doba, došao bi neki mlađi pastuv, pobedio ga u bici i preoteo mu kraljevstvo. Umro bi mučnom smrću, ili bi ga njegov narod i supruge proterali da ostari bez časti. Video si da je bio ponosan.“

Upitao sam: „Je li bio toliko star?“

„Ne.“ Naborana dedina ručerda mirno je počivala na lavljoj njušci. „Među konjima, on nije bio stariji nego što je Talaj među ljudima. Skončao je iz drugih razloga. Ali ako hoćeš da ti ispričam zašto, onda me moraš slušati čak i ako ne razumeš. Kad malo odrasteš, ako još budem tu, opet ću ti ispričati; ako ne budem, makar ćeš je ovaj jedan put čuti, pa ćeš ponešto i upamtiti.“

Dok je to govorio, uletela je jedna pčela, zujeći među bojennim gredama. I dan-danas mi zuj pčele vraća tu uspomenu.

„Kad sam bio mali“, rekao je deda, „poznavao sam jednog starca, onako kako ti poznaješ mene. Ali on je bio stariji; otac moga dede. Snaga ga je bila napustila, pa je sedeo na suncu ili ukraj ognjišta. On mi je ispričavao tu priču koju ću ispričati ti tebi sad, a ti, možda, jednoga dana svome sinu.“ Pamtim da sam tad pogledao u njega, da vidim da li se smeši.

„Nekada davno, tako mi je rekao, naš narod je živio u severnim zemljama, iza Olimpa. Kazao je da nikad nisu videli more i naljutio se kad sam izrazio sumnju u to. Umesto vode imali su more od trave, koje se protezalo dokle lastavica leti, od sunčevog rođaja do sunčevog smiraja. Živeli su od stada koja su im se množila, nikakvih gradova nisu gradili; kad se trava pojede, selili su se nekud gde je ima više. Nisu žalili za morem, kao što bismo mi žalili, niti za lepim darovima kojima nas zemlja daruje kad je oremo; nikada ih nisu ni spoznali, a veština su imali vrlo malo, pošto su to bili ljudi-lutalice. Ali videli su široko nebo, koje čovekove misli vuče ka bogovima, i prvi rod voća davali su svevečnome Zevsu, koji šalje kišu.

Kad su putovali, velikaši su se vozali okolo na dvokolica-ma, čuvajući stada i žene. Nosili su sa sobom breme opasnosti, kao što ga nose i sad; to je cena kojom čovek plaća čast. I sve do dana današnjeg, iako živimo na Pelopovom ostrvu

i gradimo zidine, sadimo masline i sejemo ječam, za krađu stoke uvek će pasti krv. Ali konj je nešto još veće. Uz pomoć konja smo uzeli ove zemlje od Obalskog naroda koji je tu bio pre nas. Konj je znak pobednika otkad naša krv pamti.

Narod se malo-pomalo pomerao na jug, ostavljajući prvobitna staništa. Možda Zevs nije slao kišu, ili su se pak ljudi previše namnožili, ili su ih pritisli neprijatelji. Ali meni je pradeda rekao da su došli po volji sveznajućeg Zevs, zato što je ovde bila njihova mojra.“

Zaćutao je zamislivši se. Ja sam ga upitao: „Šta je to?“

„Mojra?“ kazao je on. „Konačni oblik naše sudbine, linija povučena oko nje. Onaj zadatak koji nam bogovi dodeljuju, deo slave koji nam dopuštaju; granice koje ne smemo preći; naš predodređeni kraj. Sve to je mojra.“

Razmislio sam o tome, ali bilo je previše krupno za mene. „A ko im je govorio kud da idu?“

„Gospodar Posejdon, koji vlada svime što se prostire ispod neba, zemljom i morem. On je govorio Kralju Konju, a Kralj Konj ih je vodio.“

Seo sam pravije; ovo sam već razumeo.

„Kad im zatrebaju novi pašnjaci, puštali su ga; a on je, brinući o svome narodu onako kako ga je bog savetovao, njušio vazduh u potrazi za hranom i vodom. Ovde u Trezenu, kad izlazi u ime boga, vodimo ga po poljima i preko gaza. To radimo u sećanje na davne dane. Ali tad je trčao slobodan. Velikaši su ga pratili, da povedu boj ako mu neko ospori prolaz, ali samo mu je bog govorio kuda će.

I zato je, pre nego što ga puste, uvek morao biti posvećen. Bog uvek nadahnjuje samo svoja bića. Možeš li to da razumeš, Tezeju? Znaš da Dioklu, kad lovi, Argo doteruje lovinu; no to neće učiniti za tebe, a i sebi lovi samo sitnu divljač. Ali pošto je on Dioklov pas, zna zašto to radi.

Kralj Konj je pokazivao put; velikaši su ga činili prohodnim; i tako je Kralj vodio ljude. Kada Kralj Konj obavi svoj posao, davali su ga bogu, kao što si i juče video. A u te dane, pričao je moj pradeda, kako su radili s Kraljem Konjem, tako su radili i sa kraljem.“

Digao sam začuđen pogled; a ipak, ne i zapanjen. Nekom delu mog bića to nije bilo neobično. Klimnuo mi je glavom, pa mi prošao prstima kroz kosu, tako da mi se naježio vrat.

„Konji slepo idu na žrtvovanje; ali ljudima bogovi daju znanje. Kad se posvećivao kralj, on je znao kakva mu je mojra. Za tri, sedam, devet godina, ili kad već nalaže običaj, njegova će se vladavina okončati i bog će ga pozvati k sebi. I on je polazio saglasno, inače ne bi ni bio kralj i ne bi mu zapala ta moć da predvodi narod. Kad su dolazili da izaberu iz kraljevskog roda, po tome se prepoznavao: birao je kratak život praćen slavom, birao da hoda s bogom, radije nego da živi dugo, svima neznan kao vo tovljen u staji. I običaji se menjaju, Tezeju, ali taj njegov zalag nikad. Upamti to, čak i ako ne razumeš.“

Želeo sam da mu kažem da ga razumem. Ali ćutao sam, kao u svetom hrastovom gaju.

„Posle se običaj promenio. Možda su imali kralja kog se nisu smeli lišiti, ako su rat ili kuga prorodili Rod. Ili im je možda Apolon pokazao nešto tajno. Ali prestali su da žrtvuju kralja u određeno vreme. Čuvali su ga za krajnju žrtvu, da umire bogove kad ih uhvati najveći gnev, kad ne šalju kišu ili kad gine stoka, ili kad se vodi ljuti rat. I ničije nije bilo da mu kaže: 'Vreme je da se ponudi žrtva.' On je bio najbliži bogu jer je pristao na svoju mojru, te je sam i primao zapovest od boga.“

Zaćutao je, a ja sam upitao: „Kako?“

„Na razne načine. Putem proročanstva ili znamenja, ili ako se ispuni kakvo predskazanje; ili ako mu bog pristupi,

ukaže mu nekim znakom, nečim što će videti, ili pak zvukom. A tako je i sad, Tezeju. Mi znamo kad nam je čas.“

Nisam ni progovarao ni plakao, samo sam prislonio glavu uz njegovo koleno. Video je da ga razumem.

„Slušaj i nemoj zaboraviti, a ja ću ti otkriti jednu tajnu. Nije posredi sama žrtva, bilo da ti se zatraži u mladosti ili starosti, ili da ti je bog oprost; nije prolivanje krvi to što ti podaruje moć. Već saglasnost, Tezeju. Spremnost, to je sve. Ona spira iz srca i glave sve ono što je bezvredno i otvara ih za boga. Ali ne traje jedno spiranje dok si živ; moramo ga stalno obnavljati, inače se vraća prašina da nas prekrije. Pa je tako i ovo sad. Dvadeset godina ja vladam Trezenom, a četiri puta sam slao Kralja Konja Posejdonu. Kad mu položim ruku na glavu da bi klimnuo njome, to ne radim samo da bih narod blagoslovio znamenjem. Ja njega pozdravljam kao svoga brata pred bogom i obnavljam svoju moju.“

Tu je stao. Gledajući u njega, video sam da zuri između crvenih stubova prozora, u tamnoplavu liniju mora. Sedeli smo neko vreme tako, on se igrao mojom kosom kao što čovek češka psa da ga umiri kako mu ovaj ne bi svojim sale-tanjem ometao misli. Ali nisam imao reči koje bih mu rekao. Semence tihuje kad tek padne u brazdu.

Najzad je uz trzaj ispravio leđa i pogledao u mene. „Eh, eh, dete, znamenja vele da ću vladati dugo. Ali ponekad govore i dvostrukim jezikom; a bolje je i prerano nego prekasno. Sve je ovo tebi teško. Ali muškarac u tebi postavio je izazov, pa će muškarac to i podneti.“ Ustao je sa stolice prilično kruto, protegao se, pa krenuo ka vratima; povik mu je odjeknuo vijugavim stepenicama. Ubrzo je odozdo dotrčao Diokle. „Evo me, gospodine.“

„Gledaj ovog velikog momka“, kazao je deda, „kome je već omalila odeća, a nema druga posla do da sedi s domaćim psima i češe se. Vodi ga i nauči ga da jaše.“